

نقش فضاهای شهری در خلق رفتارهای نامطلوب در سکونتگاه‌های غیررسمی (مورد مطالعه: شهر زابل)

مهدی مباشری

دانش آموخته دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زاهدان، زاهدان، ایران

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی تعیین بررسی اثربخشی آموزش مبتنی بر یادگیری و مهارت کنترل خشم بر مهارت‌های ارتباطی و خودکارآمدی و تاب‌آوری کارکنان بیمارستان فارابی تهران در سال ۹۸-۹۷ طراحی و اجرا شد. پژوهش حاضر به بررسی نقش فضاهای شهری در خلق رفتارهای نامطلوب در سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر زابل پرداخته شد. روش تحقیق توصیفی و تحلیلی و مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای، اسنادی و میدانی می‌باشد، همچنین در راستای تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از نرم افزار SPSS، Expert Choice و مدل (WASPAS)، استفاده گردید. نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن جهت ارتباط بین نقش فضاهای شهری و خلق رفتارهای نامطلوب در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر زابل نشان از ارتباط معنادار و مثبت بین فضاهای شهری سکونتگاه‌های غیررسمی و خلق رفتارهای نامطلوب در سکونتگاه‌های غیررسمی می‌باشد. در ادامه نیز، به منظور بررسی و رتبه‌بندی رفتارهای نامطلوب در سکونتگاه‌های غیررسمی از دیدگاه متخصصین، از نرم افزار Expert Choice استفاده شده است. نتایج نشان داد؛ از بین رفتارهای نامطلوب مطرح شده، به ترتیب سرعت با مقدار وزن به دست آمده ۰/۴۳۲، اعتیاد و زورگیری با وزن ۰/۳۴۲، مزاحمت نوامیس با وزن ۰/۲۲۶، بالاترین و پایین‌ترین وزن‌ها را به خود اختصاص داده است. نتایج مدل تصمیم‌گیری WASPAS جهت رتبه‌بندی هر یک از سکونتگاه‌های غیررسمی زابل را بر اساس رفتارهای نامطلوب نشان داد، به ترتیب سکونتگاه‌های غیررسمی (القورآباد و افشار، ورقه، باقر آباد، شهید پیری، حاجی آباد، معصوم آباد، اسلام آباد، حسین آباد، قاسم آباد، شرق سام شرقی، شاهرودی و طباطبایی، اسلامی، شهید حسینی، شهید سراوانی)، بالاترین و پایین‌ترین رتبه‌ها را از لحاظ رفتارهای نامطلوب به خود اختصاص داده است.

واژگان کلیدی: فضاهای شهری، خلق رفتارهای نامطلوب، سکونتگاه‌های غیررسمی، شهر زابل

مقدمه

امروزه فقدان خدمات و زیرساخت‌های شهری و عدم وجود برنامه مدون شهرسازی از مهمترین شاخص‌های سکونتگاه غیررسمی است. شرایط موجود و حاکم بر این گونه نواحی در بروز ناهنجاری‌های اجتماعی نقش بسزایی دارد. وجود نابسامانی‌های فراوانی در ابعاد کالبدی، اجتماعی و اقتصادی و ... سطح زندگی ساکنان را کاهش داده است. یکی از اساسی‌ترین مشکلات سکونتگاه‌ها، وجود تهدیدات و خطراتی است که به طور روزمره در فضاهای شهری، زندگی ساکنین را تحت تاثیر قرار می‌دهد. امروزه با گسترده شدن شهرها، نقش فضاهای شهری در زندگی روزمره بیش از پیش نمایان شده است. بدین صورت که بخشی از زندگی روزانه شهروندان در خیابان‌ها، پارک‌ها، فضاهایی سپری می‌گردد که به آنها فضای باز شهری گفته می‌شود. متأسفانه، به طور مداوم، نشریات و رسانه‌ها از وقوع جرم‌هایی از قبیل، کیف قاپی، چاقوکشی، دعوا و ... در این فضاها خبر می‌دهند (ادیبی سعدی نژاد و عظیمی، ۱۳۹۰، ۸۷). بنابراین شهر و فضاهای مختلف و چند گونه آن ظرفی برای فعالیت‌ها و رفتارهای ساکنین آنها هستند (Sharma, 2003, 86).

حال ایجاد ناهماهنگی میان فعالیت‌ها، جمعیت و فضا باعث ایجاد ناامنی شهری و جرایم می‌گردد. بنابراین شناخت فضاها و عوامل موثر در کاهش امنیت و رفتارهای نامطلوب و بر هم خوردن نظم شهری از نکات بسیار مهمی است که طراحان و برنامه‌ریزان شهری در مدیریت شهری باید به آنها توجه ویژه‌ای داشته باشند (بیات، ۱۳۸۷، ۸۶). بنابراین می‌بایست محیط فیزیکی را به گونه‌ای سازماندهی و طراحی نمود که حمایت از رفتار مجرمانه در آن به حداقل برسد. از این رو سعی بر آن است که با بهره‌گیری از راهکارهای طراحی مناسب در راستای افزایش امنیت و کاهش رفتارهای نامطلوب در این فضاها، ساکنان با خیالی آسوده از این فضاها استفاده نمایند و در غیر این صورت شاهد افزایش جرم و رفتارهای نامطلوب در فضاهای سکونتگاه‌های غیررسمی و کاهش حضور ساکنان در این فضاها خواهیم بود. این پژوهش نیز به دنبال بررسی نقش فضاهای شهری در خلق رفتارهای نامطلوب در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر زابل می‌باشد. سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر زابل در گذشته به صورت روستاهایی بوده‌اند که در اطراف شهر قرار داشته‌اند و به تدریج و با گسترش شهر و همچنین توسعه این روستاها در اراضی کشاورزی اطراف خود و تغییر کاربری زمین‌ها از کشاورزی به مسکونی در شهر زابل ادغام شده‌اند و هم اکنون در طرح جامع شهر جزئی از محله‌های شهر محسوب می‌گردند، و از آنجا که بزهکاری و جرم شهروندان ماهیتی مکانی دارد لازم است به تمامی دیدگاه‌های مورد استفاده برای پاسخگویی به اولویت‌ها و نیازهای جامعه در سطح محلی نگاه شود و این دیدگاه‌ها به هم پیوند داده شوند. در واقع جرم و رفتارهای نامطلوب به دلیل فضاهای نامطلوب شهری می‌باشد. در این راستا، پژوهش حاضر به دنبال بررسی و کنکاش سئوالات ذیل می‌باشد:

بین فضاهای شهری و خلق رفتارهای نامطلوب سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر زابل چه ارتباطی وجود دارد؟

تحلیل فضایی سکونتگاه‌های غیررسمی در رابطه با رفتارهای نامطلوب چگونه است؟

پیشینه تحقیق

تاکنون مطالعات مختلفی بر اثرات معنادار و مهم سکونتگاه‌های غیررسمی بر انواع آسیب‌های اجتماعی و بزهکاری در میان گروه‌های مختلف سنی ساکن در حاشیه شهرها تاکید داشتند، در این راستا، سرنوشت اجتماع محلی در جوامع شهری یکی از موضوعات اساسی جامعه‌شناسی مدرن از زمان شکل‌گیری مکتب شیکاگو است (Delanty, 2003, 51). پارک به عنوان بنیانگذار مکتب شیکاگو با تاکید بر رابطه بین مهاجرت و بی‌سازمانی اجتماعی، جهان اجتماعی را به عنوان ترکیبی از گروه‌ها و افراد در حال رقابت در وضعیت دائمی از سازگاری جدید و تعادل بی‌ثبات می‌بیند. به زعم وی، مهاجرت و تحرکات جمعیتی، نظم اجتماعی را بر هم می‌زند. زوال و پیوندهای محلی و توانایی ضعیف گروه‌های اولیه مانند خانواده، محله برای اعمال سازوکارهای غیررسمی کنترل اجتماعی در محیط شهری از عوامل مستقیم جرم، بزهکاری جوانان و فساد هستند (Caves, 2005, 504). در این راستا، در رابطه با سکونتگاه‌های غیررسمی و بزهکاری، مطالعاتی متعددی صورت گرفته است، ولیکن در رابطه با موضوع پژوهش حاضر

مطالعات اندکی صورت گرفته است. بنابراین در این قسمت از پژوهش به مطالعاتی که همپوشانی با موضوع پژوهش حاضر دارند پرداخته شده است:

نریمانی (۱۳۹۳)، در پژوهشی تحت عنوان، بررسی و تحلیل نقش حاشیه‌نشینی در بروز آسیب‌های اجتماعی به بررسی و تحلیل بخش حاشیه‌نشین در بروز آسیب‌های اجتماعی می‌پردازد و تلاش دارد ضمن تحلیل چند بعدی این مسئله، به معرفی سیاست‌ها و راهبردهای اجرایی به منظور پیشگیری از جرم و انحرافات اجتماعی در مناطق حاشیه پرداخته است. عباسی و همکاران (۱۳۹۶)، در پژوهشی تحت عنوان الگوهای فضایی بزهکاری با محدوده‌های اسکان غیررسمی (مورد مطالعه: جرایم سرقت در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر ورامین)، به این نتایج دست یافتند، عمده کانون‌های جرم خیز در شهر ورامین بر روی این محدوده‌های غیررسمی قرار گرفته است به طوری که از ۵ کانون جرم خیز ۴ کانون جرم خیز در این محدوده‌ها جای گرفته که در مجموع ۳۰/۳۲ درصد از کل جرایم سرقت را به خود اختصاص داده است. همچنین بررسی‌ها نشان داد فقدان پاسگاه‌های انتظامی و ضعف نیروهای انتظامی و ضعف زمین‌های بایر در بین محله‌ها و وجود نقاط کور، فقدان نورپردازی صحیح، و رعایت نکردن اصول طراحی محیطی در پیشگیری از جرم در بروز جرم و شکل‌گیری کانون‌های جرم خیز در این محدوده‌های شهری بسیار موثر است. سالاری فر و معصومی (۱۳۹۶)، در پژوهشی تحت عنوان بررسی تاثیر عوامل کالبدی، محیطی طراحی فضاهای باز شهری بر ارتقای امنیت اجتماعی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر سبزوار، به این نتایج دست یافتند، از بین مولفه‌های کالبدی، شش مولفه (آلودگی نمادی، آلودگی دیداری، فعالیت‌های کاربردی، کیفیت کلی سکونت، آلودگی نور و دسترسی) با امنیت اجتماعی رابطه مستقیم و معناداری دارند و از میان عوامل فوق عامل آلودگی نمادی بیشترین تاثیر را دارد. پازکی و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی تحت عنوان عوامل موثر بر میزان افزایش جرم در سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر پاکدشت به این نتایج دست یافتند، بین تمام مولفه‌های تحقیق (زیربنایی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، ساختاری و کالبدی، حقوقی، نهادی، سازمانی و امنیتی)، با افزایش میزان ارتکاب به جرم رابطه معناداری وجود دارد و عامل اقتصادی با ۰/۹۷۴ بیشترین و عامل حقوقی با ۰/۹۳۵، کمترین تاثیر را بر میزان جرم در مناطق حاشیه‌نشین داشته‌اند. حیدری و محمدی (۱۳۹۸)، در پژوهشی تحت عنوان، تحلیل و ارزیابی آسیب‌های اجتماعی در محلات دارای اسکان غیررسمی (مطالعه موردی: محله اسلام‌آباد شهر زنجان)، به این نتایج دست یافتند، مهمترین عوامل تقویت‌کننده آسیب‌های اجتماعی در این محله ناشی از بیکاری، بی‌عدالتی، توزیع ناعادلانه ثروت، می‌باشد و بعد اجتماعی-فرهنگی بیشترین همبستگی را بر گسترش آسیب‌های اجتماعی دارد. یعنی با تضعیف شرایط اجتماع و فرهنگی در جامعه؛ آسیب‌های اجتماعی نیز گسترش پیدا می‌کند. باساو (۲۰۰۲)، در مطالعه در شهر پورتوآلگرو، به بررسی رابطه بین سطوح خرد و کاربری‌های حاشیه‌ای و فقد تحرک و جنبش پرداخت و به این نتایج رسید که جرم‌ها در سطوح جامع شهر کم‌رنگ تر و محدودتر از سطوح حاشیه‌ای است. دیاس و همکاران (۲۰۰۷) در برزیل، نقش آرایش فضایی در ایجاد رفتارهای خاص استفاده‌کنندگان را بررسی کرد.

مبانی نظری

اگر چه دلیل قاطع و استدلال بسط‌پذیری وجود ندارد که آسیب‌های اجتماعی را از نظر مکانی مختص جوامع شهری بدانیم، به طور معمول شهرها کانون اصلی بسیاری از آسیب‌های اجتماعی‌اند. از نظر تاریخی نیز نرخ جرائم و آسیب‌های اجتماعی در نواحی شهری همواره بالا بوده است (Haliwal and et al, 2000, 310). نواحی مختلف شهری با توجه به خصوصیات و ویژگی‌های بومی و جامعه‌شناختی‌شان پتانسیل متفاوتی را برای بروز آسیب‌های اجتماعی در خود به وجود می‌آورند. در این بین مناطق دارای اسکان غیررسمی به دلیل برخورداری از شرایط انزوا و موقعیت مناسبی را برای بروز انواع جرائم و آسیب‌ها فراهم می‌کنند. در مناطق مذکور انعطاف‌پذیری بالایی برای ارتکاب به جرائم وجود دارد، از این رو به دلیل موقعیت کالبدی پایین، نبود امکانات، نابرابری در دستیابی به امکانات، خطری برای افزایش جرم و جنایت در سراسر جهان هستند (Mowat, 2015, 459). به همین سبب می‌توان گفت از زمینه‌های ناپایداری توسعه شهری به ویژه در کشورهای در حال توسعه، سکونتگاه‌های غیررسمی می‌باشد، که به علت

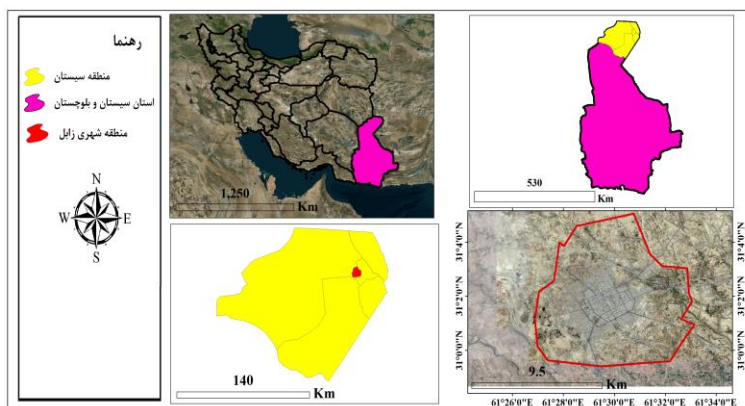
عدم توانایی سیاست‌های شهری برای حل و فصل مشکلات مسکن افشار آسیب‌پذیر جامعه و کنترل مهاجرت‌ها شکل گرفته است (Smolka, 2008, 19). سکونتگاه‌های غیررسمی با تجمعی از افشار کم درآمد و غالباً با مشاغل غیررسمی و شیوه‌ای از شهرنشینی ناپایدار همراه‌اند و زمینه‌ساز بسیاری از آسیب‌های اجتماعی به شمار می‌روند. اسکان غیررسمی با عوارضی مانند فقر، سوابق فرهنگی و قومی متفاوت مهاجران در حاشیه و عدم وجود حریم خصوصی در ارتباط است که موجب بروز ویژگی‌های منفی شخصیتی مانند، پوچی و بی‌ارزشی حقارت، سرخوردگی و عدم توانایی در بروز احساساتی مانند خشم می‌گردد و خود می‌تواند یکی از عوامل اصلی بروز انواع آسیب‌ها و بزه‌کاری‌ها از جمله اعتیاد، تکدی‌گری، برخوردهای فیزیکی و سرقت و غیره شود. حال یکی از نظریه‌های پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی، نظریه CPTED می‌باشد. این نظریه بر این ادعا استوار است که می‌توان با طراحی مناسب محل سکونت، کار و زندگی افراد، از جرائم ارتكابی در محیط ساخته شده پیشگیری کرد. این پیشگیری، بر این باور است که مجرم ارتكاب جرم را انتخاب می‌کند، جرم معلول فرصت است، مجرم فردی عقلانی است و جرم انتخابی عقلانی است و تاثیر گذاشتن بر عوامل وضعی راحتتر از تغییر و مبارزه با ضعف‌های بشری و اصلاح شخصیت افراد است. در نتیجه راه حل مناسب را کم کردن فرصت‌های مجرمانه می‌داند. این نظریه را می‌توان اینگونه تعریف کرد، طراحی مناسب و کاربری موثر از محیط و ساختمان که منجر به کاهش جرم و ترس ناشی از جرم می‌شود (قورچی بیگی، ۱۳۸۹، ۸۲).

روش تحقیق

پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از حیث روش گردآوری اطلاعات، توصیفی و تحلیلی است. برای گردآوری اطلاعات در بخش نظری از روش اسنادی و در بخش میدانی از روش پیمایشی مبتنی بر مصاحبه و پرسشنامه بهره گرفته شده است. هدف از انجام این پژوهش ارزیابی نقش فضاهای شهری در خلق رفتارهای نامطلوب در سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر زابل می‌باشد. در این پژوهش، ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی شهر زابل به عنوان جامعه آماری مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است. جامعه آماری در پژوهش حاضر شامل دو بخش می‌باشد. بخش اول مربوط به ساکنین ۱۴ محله (اسلامی، القورآباد و افشار، ورقه، شهید سراوانی، اسلام آباد، حسین آباد، شاهرودی و طباطبایی، شهید حسینی، قاسم آباد، حاجی آباد، معصوم آباد، باقرآباد، شهید پیری و شرق سام شرقی) می‌باشد. در بخش دوم نیز مربوط به متخصصان و افراد نخبه و آگاه در زمینه موضوع پژوهش حاضر می‌باشد. جهت تعیین حجم نمونه در بخش اول، با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی از فرمول کوکران استفاده گردید. جامعه آماری پژوهش ۱۰ هزار و ۵۰۰ هزار خانوار در ۱۴ محله مورد مطالعه می‌باشد که بر اساس فرمول کوکران تعداد (۳۷۰)، تعیین گردیده شد. جهت تعیین نمونه‌گیری در بخش دوم بر اساس نمونه‌گیری هدفمند، تعداد ۲۰ نفر به عنوان جامعه نمونه در این بخش تعیین گردیده شد. همچنین قابل ذکر است، در راستای تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از نرم افزار SPSS، Expert Choice و مدل (WASPAS)، استفاده گردید.

موقعیت منطقه مورد مطالعه

شهر زابل به عنوان یکی از شهرهای استراتژیک مرزی شرق ایران، در عرض جغرافیایی ۳۰ درجه و ۷ دقیقه تا ۳۱ درجه و ۲۹ دقیقه شمالی و طول جغرافیایی ۵۹ درجه و ۲۵ دقیقه تا ۶۱ درجه و ۵۹ دقیقه شرقی واقع گردیده است (شکل ۱). ارتفاع این شهر ۴۹۸،۲ متر از سطح دریا بوده و در جلگه‌ای وسیع و هموار واقع شده که اطراف آن را اراضی مسطح فرا گرفته است. زابل در فاصله ۲۱۵ کیلومتری زاهدان و ۷۰۰ کیلومتری شرق کرمان واقع شده است. مساحت حریم شهر زابل در وضع موجود تقریباً برابر ۱۷ هزار هکتار می‌باشد. بنابراین وسعت حریم شهر در حدود ۸ برابر وسعت محدوده شهر می‌باشد. جمعیت شهر زابل مطابق با طرح جامع سال ۱۳۹۵، ۱۳۴۹۶۰ نفر می‌باشد.

شکل (۱): موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه

یافته‌های تحقیق

در ابتدا قبل از بررسی میزان رفتارهای نامطلوب در سکونتگاه‌های غیررسمی، لازم دانسته شد این رفتارها در حوزه (سرقت، نوامیس، اعتیاد) خلاصه نماییم. در حوزه سرقت، طبق آمار به دست آمده از نیروی انتظامی شهرستان زابل، سرقت در ۱۳ دسته طبقه‌بندی شده است. همه جرایم ذیل در حوزه قانونی شهر زابل رخ داده است و جرایم مربوط به نقاط روستایی و شهرستان زابل را در بر نمی‌گیرد.

جدول (۱): میزان رفتارهای نامطلوب در سکونتگاه‌های غیررسمی

میانگین	اعتیاد	میانگین	نوامیس	میانگین	نوع سرقت	میانگین	نوع بزه سرقت
۴/۳	مواجهه با افراد معتاد	۳/۲	مزاحمت خیابانی	۸/۵	کش‌زنی	۳۲/۸	خودرو
۱۰/۴	مواجهه با افراد کارتن خواب	۱۱/۱	مزاحمت در کوچه‌های تنگ و باریک	۷/۷	قاپ‌زنی	۱۱/۵	قطعات خودرو
۱۵/۴	حضور اراذل و اوباس و زورگیران			۴/۷	جیب‌بری	۱۶/۹	منزل مسکونی
۶/۶	خفت‌گیری			۳/۱	تجهیزات برق	۵/۱	مغازه
۷/۵	خرید و فروش مواد مخدر			۲/۵	احشام	۷/۷	موتور سیکلت
						۰/۷	اماکن خصوصی
						۴/۱	اماکن عمومی

مطابق جدول (۱)، در بین انواع جرایم مربوط به سرقت، سرقت از منزل مسکونی بالاترین میانگین و سرقت از تجهیزات برقی با مقدار میانگین ۳/۱، پایین میانگین را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین نتایج میانگین در در بین نوامیس و اعتیاد نشان داد، حضور اراذل و اوباس و زورگیران با میزان ۱۵/۴ بالاترین میانگین و مزاحمت خیابانی با میزان ۳/۲، پایین‌ترین میانگین را به خود اختصاص داده‌اند. در ادامه نیز با استفاده از آزمون همبستگی اسپیرمن به بررسی ارتباط بین فضاهای شهری و خلق رفتارهای نامطلوب در سکونتگاه‌های غیررسمی زابل پرداخته شد. نتایج به شرح جدول (۲)، می‌باشد.

نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن جهت ارتباط بین نقش فضاهای شهری و خلق رفتارهای نامطلوب در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر زابل، نشان داد، در تمامی رفتارهای نامطلوب با مقدار همبستگی اسپیرمن به دست آمده و سطح معناداری ۰/۰۰۰، گویای ارتباط معنادار و مثبت بین فضاهای شهری سکونتگاه‌های غیررسمی و خلق رفتارهای نامطلوب در سکونتگاه‌های غیررسمی می‌باشد.

جدول (۲): نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن به منظور ارتباط بین فضاهای شهری و خلق رفتارهای نامطلوب در سکونتگاه‌های غیررسمی

SIG	Sperman s rho correlation Sig.(2-tailed) N	متغیر وابسته	متغیر مستقل
۰/۰۰۰	۰/۶۵۴	خودرو	فضاهای شهری سکونتگاه‌های غیررسمی
۰/۰۰۰	۰/۶۱۲	قطعات خودرو	
۰/۰۰۰	۰/۵۵۶	منزل مسکونی	
۰/۰۰۰	۰/۵۱۳	مغازه	
۰/۰۰۰	۰/۵۴۳	موتور سیکلت	
۰/۰۰۰	۰/۵۵۶	اماکن خصوصی	
۰/۰۰۰	۰/۶۶۷	اماکن عمومی	
۰/۰۰۰	۰/۵۴۱	کش‌زنی	
۰/۰۰۰	۰/۵۱۲	قاپ‌زنی	
۰/۰۰۰	۰/۵۵۲	جیب‌بری	
۰/۰۰۰	۰/۶۱۳	تجهیزات برق	
۰/۰۰۰	۰/۶۳۲	احشام	
۰/۰۰۰	۰/۶۶۵	مزاحمت خیابانی	
۰/۰۰۰	۰/۵۶۷	مزاحمت در کوچه‌های تنگ و باریک	
۰/۰۰۰	۰/۵۵۶	مواجهه با افراد معتاد	
۰/۰۰۰	۰/۶۱۹	مواجهه با افراد کارتن خواب	
۰/۰۰۰	۰/۵۵۶	حضور ارادل و اوباس و زورگیران	
۰/۰۰۰	۰/۶۳۲	خفت‌گیری	
۰/۰۰۰	۰/۶۳۳	خرید و فروش مواد مخدر	

طبق بررسی‌های میدانی در این سکونتگاه‌ها، زمین‌های بایر و خالی بسیاری وجود دارد که هم باعث توسعه بافت آشفته شده و هم موجبات آشفته‌گی و بروز ناهنجاری‌ها را فراهم کرده است. در این سکونتگاه‌ها به ویژه در حاشیه خارجی آنها کوچه‌های نیمه تکمیل و خانه‌های جدا افتاد از بافت اصلی مشاهده می‌شود، بخش‌هایی که فاقد آسفالت شهری، گاز و تلفن و غیره بوده و از امکانات شهری چون نورپردازی با تیرهای چراغ برق کم برخوردار یا محروم‌اند. علاوه بر این تعدادی لامپ‌های سوخته وجود دارد که تاریکی حاصل از این نقصان می‌تواند زمینه‌ساز ارتکاب جرم و امنیت شود و رفت و آمد ساکنان در ساعات‌های شب را به پایین‌ترین حد خود برساند. در این خصوص نظریه‌پرداز مشهور جیکوبز این گونه مطرح می‌نماید که دیده شدن، چشم‌های ناظر را افزایش داده و از زمینه‌های وقوع جرم به شدت می‌کاهد. بنابراین با نصب تیرهای چراغ برق و تشویق به رفت و آمد مردم امنیت روانی حاصل از روشنایی مناسب در ساعات‌های شب را فراهم می‌کند. همچنین، تحرک و پویایی زندگی شبانه یکی از معیارهای مهم در تشخیص شهرهای قابل زندگی و دارای کیفیت بالا می‌باشد. از این رو، توجه به استقرار کاربری‌هایی که مشوق حضور شهروندان در ساعات‌های شب هستند، از اهمیت و ضرورت بالایی برخوردار است. به علاوه در این سکونتگاه‌ها همواره شاهد کنج‌های دور از میدان دید و نیز در تعداد زیادی از محله‌های این سکونتگاه‌ها شاهد اختلاف سطح افقی گاه بیش از نیم متر هستیم که این بحث کالبدی در چنین مواقعی امکان پنهان شدن و حملات ناگهانی را به مجرمان می‌دهد و به ویژه در مورد زنان و دختران احتمال آسیب‌پذیری بالایی را به همراه دارد. همچنین بر اساس مطالعات میدانی صورت گرفته، با رها سازی بسیاری از بافت‌های این سکونتگاه‌ها، محل تجمع معتادان صورت گرفته و زمینه ارتکاب انواع جرایم و تهاجم به شهروندان را فراهم کرده است، وجود کوچه‌هایی با زوایای کور و پیچ در پیچ، وجود قبنشینی و برآمدگی در بافت، کوچه‌های بی نظم و خانه‌های یک طبقه در حاشیه‌های محله‌های این

سکونتگاه‌ها، در شب هنگام و ساعت‌های خلوت زمینه‌ساز ارتکاب جرایم مربوط به سرقت و مزاحمت‌های خیابانی و حتی خفت-گیری‌های شبانه در داخل منزل می‌باشند.

در ادامه نیز، به منظور بررسی و رتبه‌بندی رفتارهای نامطلوب در سکونتگاه‌های غیررسمی از دیدگاه متخصصین، از نرم افزار Expert Choice استفاده شده است. پس از تشکیل ساختار سلسله مراتبی برای تعیین وزن هر عنصر تصمیم‌گیری، مقایسه دو به دو عناصر صورت گرفت. پس از تکمیل پرسشنامه‌ها، جهت تحلیل آنها از نرم افزار Expert Choice که بر اساس فرایند تحلیل سلسله مراتبی عمل می‌کند، استفاده شد. بدین ترتیب برای هر رفتار در هر سطح از مجموع نظرات کارشناسان، میانگین هندسی گرفته شد و سپس میانگین‌ها وارد نرم‌افزار Expert Choice شد و یک جدول نهایی در هر سطح به دست آمد که این جدول اولویت‌بندی رفتارهای نامطلوب مطرح شده را در همان سطح نشان می‌دهد. در فرایند تحلیل سلسله مراتبی همواره می‌توان میزان سازگاری تصمیم را محاسبه نمود. در صورتی که شاخص ناسازگاری از ۰/۱ بیشتر باشد، سطح ناسازگاری مجموعه رتبه‌ها غیر قابل قبول بوده و رتبه‌بندی‌ها بایستی مجدداً تکرار گردند. در نهایت، نرم‌افزار از روی قضاوت‌های اصلاح شده، وزن نهایی هر گزینه را محاسبه می‌کند.

جدول (۳): وزن نهایی رفتارهای نامطلوب

رتبه	وزن نهایی	رفتار نامطلوب
۱	۰/۴۳۲	سرقت
۳	۰/۲۲۶	مزاحمت نوامیس
۲	۰/۳۴۲	اعتیاد و زورگیری

مطابق نتایج جدول (۳)، از بین رفتارهای نامطلوب مطرح شده، به ترتیب سرقت با مقدار وزن به دست آمده ۰/۴۳۲، اعتیاد و زورگیری با وزن ۰/۳۴۲، مزاحمت نوامیس با وزن ۰/۲۲۶، بالاترین و پایین‌ترین وزن‌ها را به خود اختصاص داده است.

تحلیل فضایی سکونتگاه‌های غیررسمی زابل بر اساس رفتارهای نامطلوب

در این قسمت از پژوهش با استفاده از مدل تصمیم‌گیری WASPAS سعی شده است تا رتبه هر یک از سکونتگاه‌های غیررسمی زابل را بر اساس رفتارهای نامطلوب سنجیده شود. در اینجا جهت پرهیز از طولانی شدن مطالب از توضیح فرمول و نحوه محاسبه خودداری شده است و تنها به چند جدول آن اکتفا شده است. همچنین قابل ذکر است، هر یک از گویه‌ها بر اساس علامت اختصاری بیان شده‌اند (X).

جدول (۴): ماتریس مکانی رفتارهای نامطلوب در سکونتگاه‌های غیررسمی

			سکونتگاه غیررسمی
X3	X2	X1	
۲/۱۳	۲/۲۲	۲/۲۳	اسلامی
۳/۴۳	۳/۳۲	۳/۵۵	القورآباد و افشار
۳/۵۴	۳/۶۷	۳/۶۶	ورقه
۲/۱۲	۲/۴۲	۲/۱۳	شهید سراوانی
۳/۹۸	۳/۲۳	۳/۲۸	اسلام آباد
۳/۶۶	۳/۷۴	۳/۸۷	حسین آباد
۲/۰۷	۲/۰۸	۲/۱۱	شاهرودی و طباطبایی
۲/۴۴	۲/۲۵	۲/۱۳	شرق سام شرقی
۲/۲۱	۲/۲۲	۲/۱۱	شهید حسینی
۲/۶۸	۲/۵۵	۲/۱۳	قاسم آباد

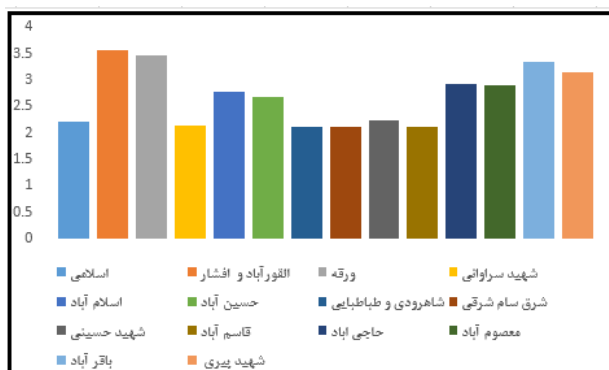
۳/۰۹	۳/۱۱	۳/۳۱	حاجی آباد
۲/۱۲	۲/۱۳	۳/۲۲	معصوم آباد
۳/۱۷	۳/۶۶	۳/۴۵	باقر آباد
۳/۱۰	۳/۲۸	۳/۲۲	شهید پیری

جدول (۵): نرمالیزه کردن داده‌ها

سکونتگاه غیررسمی			
X3	X2	X1	
۰/۴۲	۰/۴۳	۰/۴۵	اسلامی
۰/۶۱	۰/۶۶	۰/۶۷	القورآباد و افشار
۰/۷۶	۰/۷۵	۰/۷۱	ورقه
۰/۵۱	۰/۴۷	۰/۴۴	شهید سراوانی
۰/۶۹	۰/۶۷	۰/۶۲	اسلام آباد
۰/۷۶	۰/۸۱	۰/۷۸	حسین آباد
۱/۴۶	۰/۴۳	۰/۴۴	شاهرودی و طباطبایی
۰/۴۷	۰/۴۷	۰/۴۴	شرق سام شرقی
۰/۴۱	۰/۴۳	۰/۴۱	شهید حسینی
۰/۴۸	۰/۴۶	۰/۴۱	قاسم آباد
۱/۶۱	۰/۷۱	۰/۶۷	حاجی آباد
۰/۴۱	۴۱	۰/۵۵	معصوم آباد
۰/۶۹	۰/۷۸	۰/۶۷	باقر آباد
۰/۵۹	۰/۶۵	۰/۶۲	شهید پیری

جدول (۶): محاسبه مقدار ((λ و Q_i)) و برای رتبه‌بندی سکونتگاه‌های غیررسمی با تاکید بر رفتارهای نامطلوب

رتبه نهایی	Q_i	λ	سکونتگاه غیررسمی
۱۲	۲/۲۱۱	۰/۹۸۹	اسلامی
۱	۳/۵۶۴	۰/۹۸۹	القورآباد و افشار
۲	۳/۴۵۳	۰/۹۸۹	ورقه
۱۴	۲/۱۳۲	۰/۹۸۹	شهید سراوانی
۷	۲/۷۸۳	۰/۹۸۹	اسلام آباد
۸	۲/۶۷۵	۰/۹۸۹	حسین آباد
۱۱	۲/۱۱۲	۰/۹۸۹	شاهرودی و طباطبایی
۱۰	۲/۱۰۹	۰/۹۸۹	شرق سام شرقی
۱۳	۲/۲۱۳	۰/۹۸۹	شهید حسینی
۹	۲/۱۰۳	۰/۹۸۹	قاسم آباد
۵	۲/۹۳۴	۰/۹۸۹	حاجی آباد
۶	۲/۸۹۳	۰/۹۸۹	معصوم آباد
۳	۳/۳۳۴	۰/۹۸۹	باقر آباد
۴	۳/۱۳۲	۰/۹۸۹	شهید پیری

شکل (۲): محاسبه مقدار ((λ و Q_i)) و برای رتبه‌بندی سکونتگاه‌های غیررسمی با تاکید بر رفتارهای نامطلوب

بر اساس نتایج به دست آمده در جدول (۶) و شکل (۲)، به ترتیب سکونتگاه‌های غیررسمی (القورآباد و افشار، ورقه، باقر آباد، شهید پیری، حاجی آباد، معصوم آباد، اسلام آباد، حسین آباد، قاسم آباد، شرق سام شرقی، شاهرودی و طباطبایی، اسلامی، شهید حسینی، شهید سراوانی)، بالاترین و پایین‌ترین رتبه‌ها را از لحاظ رفتارهای نامطلوب به خود اختصاص داده است.

نتیجه‌گیری

سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر زابل در گذشته به صورت روستاهایی بوده‌اند که در اطراف شهر قرار داشته‌اند و به تدریج و با گسترش شهر و همچنین توسعه این روستاها در اراضی کشاورزی اطراف خود و تغییر کاربری زمین‌ها از کشاورزی به مسکونی در شهر زابل ادغام شده‌اند و هم اکنون در طرح جامع شهر جزیی از محله‌های شهر محسوب می‌گردند، و از آنجا که بزهکاری و جرم شهروندان ماهیتی مکانی دارد لازم است به تمامی دیدگاه‌های مورد استفاده برای پاسخگویی به اولویت‌ها و نیازهای جامعه در سطح محلی نگاه شود و این دیدگاه‌ها به هم پیوند داده شوند. در واقع جرم و رفتارهای نامطلوب به دلیل فضاهای شهری نامطلوب می‌باشد. در این راستا، پژوهش حاضر به دنبال بررسی نقش فضاهای شهری در خلق رفتارهای نامطلوب سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر زابل می‌باشد. نتایج نشان داد، در بین انواع جرایم مربوط به سرقت، سرقت از منزل مسکونی بالاترین میانگین و سرقت از تجهیزات برقی با مقدار میانگین ۳/۱، پایین میانگین را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین نتایج میانگین در در بین نوامیس و اعتیاد نشان داد، حضور ارادل و اوباس و زورگیران با میانگین ۱۵/۴ بالاترین میانگین و مزاحمت خیاباتی با مقدار میانگین ۳/۲، پایین‌ترین میانگین را به خود اختصاص داده‌اند. در ادامه نیز با استفاده از آزمون همبستگی اسپیرمن به بررسی ارتباط بین فضاهای شهری و رفتارهای نامطلوب در سکونتگاه‌های غیررسمی زابل پرداخته شد. همچنین نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن جهت ارتباط بین نقش فضاهای شهری و خلق رفتارهای نامطلوب در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر زابل، نشان داد، در تمامی رفتارهای نامطلوب با مقدار همبستگی اسپیرمن به دست آمده و سطح معناداری ۰/۰۰۰، گویای ارتباط معنادار و مثبت بین فضاهای شهری سکونتگاه‌های غیررسمی و خلق رفتارهای نامطلوب در سکونتگاه‌های غیررسمی می‌باشد. در ادامه نیز، به منظور بررسی و رتبه‌بندی رفتارهای نامطلوب در سکونتگاه‌های غیررسمی از دیدگاه متخصصین، از نرم افزار Expert Choice استفاده شده است. نتایج نشان داد؛ از بین رفتارهای نامطلوب مطرح شده، به ترتیب سرقت با مقدار وزن به دست آمده ۰/۴۳۲، اعتیاد و زورگیری با وزن ۰/۳۴۲، مزاحمت نوامیس با وزن ۰/۲۲۶، بالاترین و پایین‌ترین وزن‌ها را به خود اختصاص داده است. در ادامه نیز با استفاده از مدل تصمیم‌گیری WASPAS سعی شده است تا رتبه هر یک از سکونتگاه‌های غیررسمی زابل را بر اساس رفتارهای نامطلوب سنجیده شود. نتایج نشان داد، به ترتیب سکونتگاه‌های غیررسمی (القورآباد و افشار، ورقه، باقر آباد، شهید پیری، حاجی آباد، معصوم آباد، اسلام آباد، حسین آباد، قاسم آباد، شرق سام شرقی، شاهرودی و طباطبایی، اسلامی، شهید حسینی، شهید سراوانی)، بالاترین و پایین‌ترین رتبه‌ها را از لحاظ رفتارهای نامطلوب به خود اختصاص داده است.

در یک جمع‌بندی نهایی می‌توان گفت انطباق رفتارهای نامطلوب با محدوده‌های سکونتگاه‌های غیررسمی را تا حدود زیادی روشن کرد. رعایت نکردن اصول طراحی فضاهای شهری در پیشگیری از رفتارهای نامطلوب نتیجه مطالعاتی پژوهش حاضر می‌باشد. عواملی همچون کاربری‌های ناسازگار، اراضی بایر در بین بافت محله‌ها، وجود تعداد بسیاری لامپ‌های شکسته و خاموش در هنگام شب و خلوت شدن محیط در ساعات پایانی شب به دلیل رعایت نکردن اختلاط کاربری‌ها در سطح سکونتگاه‌های غیررسمی همگی از جمله عواملی بودند که زمینه‌های تشویق و تسهیل رفتارهای نامطلوب در شهر زابل را موجب شده‌اند. لذا ضروری است ویژگی‌های اجتماعی ساکنان سکونتگاه‌ها را به سایر عوامل محیطی اضافه کرد. این سکونتگاه‌ها از نظر خدمات شهری به ویژه خدمات انتظامی بسیار ضعیف می‌باشند به طوری که با مشکلات و کمبود تجهیزات انتظامی برای برخورد با مسائل امنیتی روبه‌رو هستند. لذا پیشنهاد می‌گردد، ساماندهی محیط بصری آشفته و رفع آثار نامطلوب شهری، توزیع کارآمد کاربری‌های شهری در بافت محله‌ها، رفع کاربری‌های ناسازگار با بافت محله به ویژه در سکونتگاه‌های غیررسمی در معرض رفتارهای نامطلوب از جمله (القورآباد و افشار، ورقه).

منابع

- ادیبی سعدی نژاد، فاطمه. عظیمی، آزاده، (۱۳۹۰)، تبیین امنیت در محیط شهری بر مبنای پارامترهای کالبدی و طراحی (مورد شهر بابلسر)، فصلنامه آمایش محیط، شماره ۱۵. صص ۸۱-۱۰۵.
- بیات، بهرام، (۱۳۸۷)، تبیین جامعه‌شناختی احساس امنیت در بین شهروندان تهرانی (با تاکید بر نقش پرداخت رسانه‌ای و سرمایه اجتماعی)، نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۶. پیاپی ۱۳۲، ۱۱۵-۳۵.
- حیدری، محمد تقی. محمدی، شهرام، (۱۳۹۸)، تحلیل و ارزیابی آسیب‌های اجتماعی در محلات دارای اسکان غیررسمی (مطالعه موردی: محله اسلام آباد-شهر زنجان). فصلنامه علمی و پژوهشی و برنامه‌ریزی شهری، سال ۱۱. شماره پیاپی ۴۰.
- سالارفر، مهیا. معصومی، مسیح‌اله، (۱۳۹۶)، بررسی تاثیر عوامل کالبدی- محیطی طراحی فضاهای باز شهری بر ارتقای امنیت اجتماعی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر سبزوار. نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال هشتم. شماره ۳۰.
- عباسی، فلاح وحید. رضوی پاریزی، سید محمدرضا. مسلم، مین خواه، (۱۳۹۶)، الگوهای فضایی بزهدکاری با محدوده‌های اسکان غیررسمی (مورد مطالعه: جرایم سرقت در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر ورامین). پژوهش‌های جغرافیای انتظامی، دوره ۵. شماره ۱۸. صص ۱۰۹-۱۳۴.
- قورچی بیگی، مجید، (۱۳۸۹)، نقش راهبردهای نظریه CPTED در کاهش هزینه‌های جرم در فضاهای عمومی شهری، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، سال ۵. شماره ۱۵. ۱۱۴-۸۱.
- نریمانی، شهرام، (۱۳۹۳)، بررسی و تحلیل نقش حاشیه‌نشینی در بروز آسیب‌های اجتماعی. نخستین همایش ملی توانمندسازی فردی اجتماعی افراد با نیازهای ویژه.
- Caves W. R, (2005). Encyclopedia of the city, published by Routledge
- Delanty, G, (2003), Community, published by Routledge.
- Dias, I. et al. (2007), urban security and spatial behavior, syntactic and perceptual analysis of the central area of porto Alegre. 6 th international Space Syntax Symposium. Istanbul.
- Haliwal, g. S; Sangha, G. S. and Ralhan, P. K (2000). Fundamentals of Environmental science, Kalyani publisher, New Delhi.
- Mowat, J, (2015). Towards a new conceptualization of marginalization, European Educational Research Journal, September 2015; vol. 14, 5: pp. 454-476. First published on June 19.
- Sharma, p. chrisman, j. j, (2003), Succession Planning as Planned Behavior: Some Empirical Results, Family Cusiness Review , No. 16(1)
- Smolka, M, (2008). Informality and ponerty in Latin Amerian urban policies, In: Martine. G, et al. (Eds.), the New Global Frontier: Urbanization, Poverty, and Environment in the 21st Century, Eathscan, London: 99-114.